

Драган М. ТОДОРОВИЋ¹
 Универзитет у Нишу
 Филозофски факултет
 Департаман за социологију

МЕСТО И УЛОГА МУЗИЧКИХ САДРЖАЈА У ВЕРСКОМ ЖИВОТУ РОМА ПРОТЕСТАНТА У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ²

Скрајнута у лаичкој, ромска је музикалност на специфичан начин моделована у сакралној сфери, тачније у деловању верских протестантских заједница на југу Србије последњих петнаестак година. Означавајући Роме религијско-конфесионалним резервоаром опстанка и даљег увећавања, баптисти, адвентисти, Јеховини сведоци и пентекосталци подупирали су евангелизацију преобраћеника и наглашавањем културолошких чинилаца (присност успостављених верничких веза и вокално извођење стихова са библијским садржајем). На бази података прикупљених методом продубљеног интервјуа на основу стандардизоване процедуре са Ромима верницима и неромским и ромским ситарешинама, у реферату ће се објаснити улога и значај 1. музичке праиње делова боџослужења и 2. певања песама уз музичку праињу на примеру протестантских верских заједница у југоисточној Србији.

Кључне речи: протестантизам, Роми, југоисточна Србија, музика, верски живот

1. УВОД

„Једном створи Боџ на леђима Светиоџ Петра ђемане. Не знајући да има ђемане на леђима, Свети Петар уђе у једну кафану у коју је било много веселих људи, који када видеше Светиоџ Петра са ђеманетом на леђима повикаше: 'Свирај, Свирај!' Од њихове галаме и вике Свети Петар се уйлаши и поче да бежи. На враицима му паде ђемане с леђа, он га узе и отиђе право Боџу, па га уйиша: Шта је ово, Боже? Па што сам ти ставио ђемане, да свирачи људима када су весели, да се забаве, да се не би пошукли – одговори му Боџ. Па, када је шако, онда нека буде више свирача – рече Свети Петар. Па ко ће да свира? – уйиша Боџ. Нека буду Роми свирачи – одговори Свети Петар. Нека забављају људе да се уйишу и веселу не покрве. Нека буде шако – одговори Боџ. Па шако и ошадје.”

(Леџенда о томе како је настала музика код Рома)

Невероватно звучи констатација да још од дана негдашње заједничке Југославије недостају сериозне етномузиколошке студије о ромској музици. Полазне поставке и вредна запажања о ромском мелосу у српским крајевима почетком двадесетог века оставио нам је Тихомир Ђорђевић (1910).³ Академик Раде Ухлик

¹ dragan.todorovic@filfak.ni.ac.rs

² Припремљено у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним оштинама источне и југоисточне Србије* (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС.

³ Уз изразито негативне оцене како „у музику Србије ништа нису унели нити су што ново створили” (14), да су „и у свирању и у певању само мајстори који иду за потребом и укусом публице” (15), те да је „декарактерису и циганизирају” (17), Ђорђевић ипак закључује да у њиховој

(1937), пасионирани сакупљач текстова ромских песама, за живота је издао неколико песмарица. Татомир Вукановић (1982) у својој гласовитој студији извештавао је и о врстама и типовима музичке културе код Рома. Андријана Гојковић (1989) сачинила је тростепену скалу ромског музицирања (традиционална, професионална и забављачко-естрадна музика), а Весна Ацковић (1999) чини комплекснији приступ ромском вокалном интерпретирању, сабирајући и класификујући стотинак изворних стиховних остварења својих сународника.

Уз занатство, смисао и осећај за бављење музиком вековни је угаоник ромског статусног идентификовања и егзистенцијалног опстанка широм екумене. Изоштени из свих еманципаторских покрета, остављано им је да се усавршавају у ономе што најбоље знају – вештини свирања инструмената, певању и игри. Били су незаменљив састојак вашарске и карневалске декорације, незаобилазна циркуска атракција, акробате и дресери медведа и других животиња, дворске луде, неизоставна инспирација угледних европских композитора (Лист, Бизе, Брамс, Дворжак, Верди, Рахмањинов).

Музичка култура преносила се с колена на колена и постајала препознатљивим знаком ромског етноса. Традиционалним ударачким, дувачким и гудачким инструментима – бубњевима, тарабукама, даирама, зурлама, трубама, виолинама – опеавано је проклетство луталаштва, туробна свакодневица у махалама, несрећне љубави, али и неизмерна женска лепота, ватрени занос и необуздани темперамент.

Номадска и апатридска судбина формирала је специфичну животну филозофију – „бити, а не имати”, парадигматски сублимирану у гласовима доајена музичких подијума (Шабан Бајрамовић, Есма Реџепова, Уснија Реџепова, Љиљана Петровић). Треперави звуци природних слухиста – солиста и оркестара – крепили су душе на општенородним весељима: испод вашарских шатри, у задимљеним кафанама, крчмама, биртијама и гостионицама, по свадбарским салама, на дочецима и испраћајима на железничким и аутобуским станицама, на крштењима и прославама рођендана. Урођена виртуозност, без нота, али изражајно и страствено, промене динамике и темпа и гласовна изненађења у тренутном емотивном доживљају певане песме, грејали су срца посетилаца бјештавих позорница светских метропола.

Чаролија мелодије прикривала је сету, тугу и горчину повређеног и скрајнутог народа, пригушену бол људи жељних већинског прихватања и признавања. Поврх свега, уметање националних фолклорних мотива у репертоаре дувачких и жичаних, напосе и електричних ромских бендова, олако је проглашавано сиромашењем изворног домаћег мелоса и разводњавало палету схватања и тумачења ромске музике:

„ромска музика (је) аутентична музичка експресија спиритуалне оријентације правих, 'истинских Рома' и да је обележена заједничким искуством номадског живота; ромска музика је експресивни музички стил, језик који неко може да говори без обзира да ли је Ром/киња или не; ромска музика је когнитивна конструкција западног ума – ми чујемо неку музику као ромску зато што заиста желимо да постоји такво нешто; ромска музика је паметна маркетиншка доскочица коју су пригрлили музички продуценти и извођачи; ромска музика је значајан део обнављања сентимента заједништва ромског народа широм света, културна експресија политичких

аутентичној народној поезији, затвореној у оквире ромске породице, „има нечега њиховог специјалног, циганског” (19).

и националистичких порива у циљу стварања групног идентитета, која функционише на начин сличан конструкту чешке или руске музике у XIX веку; ромска музика је емоција, коју виртуозно музицирање и импровизација изазивају код публике” (И+В=Е) (Malvinni 2004, према: Banić Grubišić 2010: 95–96)

Зацементирана свест о Ромима као вечитим „позајмљивачима” из других култура испушта из вида Роме као аутономне ствараоце, надасве етномузиколошку чињеницу да је „... музички идентитет друштвени и културни чин, свака је музика носилац одређеног система вредности, уједно етичког и естетичког” (Ober 2007: 12). Превиђао се њихов *исконски интeркултурализам*, односно трајно умеће да радосно инкорпорирају звуке и тонове територија којима су пролазили и повратно их понуде као природне састојке сопственог идентитарног наслеђа.

Скрајнута у лаичкој, ромска је музикалност прихваћена и на специфичан начин моделована у сакралној сфери, тачније у деловању верских заједница протестантске провенијенције на југу Србије последњих петнаестак година.

Протестанти у југоисточној Србији, користећи се незаинтересованошћу официјелних религијских структура и великодостојника православља и ислама, отворили су се за ромске проблеме, са много хришћанске љубави укључили их у постојеће групне активности и подстакли на изградњу новог, у Светом писму утемељеног, идентитета.

Означавајући Роме религијско-конфесионалним резервоаром опстанка и даљег увећавања, баптисти, адвентисти, Јеховини сведоци и пентекосталци подупирали су евангелизацију првог ешалона преобраћеника *издашним каритативним давањима*. Но, свесни погубног утицаја тзв. *пакет-верника* на здраво верничко ткиво, неромски и ромски пастори су долазак у цркве нових генерација верника из омладинског погона и из редова младих брачних парова почетком трећег миленијума настојали да подстакну наглашавањем првенствено *богословских* (тумачење Светог писма) и *културолошких* чинилаца (присност успостављених верничких веза и *вокално извођење* стихова са библијским садржајем).⁴

2. УЗОРАК И МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Истраживање⁵ је обављено на узорку 60 крштених верника ромске националности, као и 14 ромских и неромских верских старешина.

Подаци су прикупљени методом продубљеног интервјуа на основу стандардизоване процедуре са *Ромима верницима* и *неромским и ромским старешинама*

4 О утицају економских, богословских, културолошких и политичких фактора на процес протестантизације Рома у југоисточној Србији већ смо извештавали у ранијим радовима: Тодоровић 2012, 2013, 2014а, 2014б, 2015. и 2016. и Тодоровић и Ђорђевић 2017.

5 Презентовани резултати део су обимног социо-емпиријског истраживања спроведеног на узорку крштених верника ромске националности неколико протестантских верских заједница на територији југоисточне Србије (Хришћанска баптистичка црква, Јеховини сведоци, Хришћанска адвентистичка црква и Еванђеоска пентекостална црква), ромских и неромских старешина побројаних верских заједница, те верских вођа већинских религија (Српска православна црква и Исламска заједница), а у оквиру докторске дисертације „Протестантизација Рома југоисточне Србије”, коју је аутор одбранио октобра 2011. године на Одељењу за социологију Филозофског факултета Универзитета у Београду.

протестантских верских заједница у југоисточној Србији. Разговори су реализован између децембра 2008. и марта 2009. године.

Ромима верницима постављен је сет питања: 1. Шта за Вас значи музичка пратња делова богослужења? 2. Мислите ли да свирање „уживо” и смењивање спорих и брзих ритмова, уз пратеће вокале, појачава религијски доживљај? 3. Цркви Вас је привукло певање верских песама уз музичку пратњу? 4. У Вашој цркви постоје песмарице, са преведеним текстовима верских песама на ромски језик?

Неромским и ромским старешинама постављено је питање: 1. Да ли се, према Вашем мишљењу, Роми из културних разлога преобраћају на протестантизам? Треба ли узети у обзир значај музике, песме и игре у богослужењу, као и неспутаност емотивног доживљаја и испољавања вере током свештеникове молитве и других обреда?

3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

3.1 Музичка пратња делова богослужења

Најпре смо покушали да разлучимо значај музичке потпоре богослужењима код баптиста, адвентиста и Јеховиних сведока.

„Ја духовне песме могу да слушам и без музике, али ово је нека припрема да могу боље да доживим слављење Бога.”

Милован Бећировић, 61, баптиста, Горњи Комрен (Ниш)

„Код Јеховиних сведока то иде без музичке пратње, осим на паузи, када се певају Краљевске песме. Друга пратња не постоји.”

Саша Бакић, 37, Јеховин сведок, Тасковићи (Ниш)

„Наша песма има сведени облик, ту није акценат на увећању или смањењу верског доживљаја.”

Радица Куртешчевић, 42, Јеховин сведок, Ниш

„То је део обожавања. Значи, од давнина постоји библијски примери који људи-пророци су састављали песме о Богу, и на тај начин су једноставно хтели да кажу Богу колико га воле, колико га цене, и да му захвале за оно што је Бог њима учинио. Данас, када ми певамо те песме Краљевства, онда ми на тај начин једноставно обожавамо Бога и онда, бар мени, ја се тако осећам много пута, даје неки душевни мир. Та песма је умирујућа, тиха и баш утиче фино на човека, на његове емоције.”

Зенко Саићовић, 35, Јеховин сведок, Врање

„Мислим да музика у богослужењу има своје место, али ништа посебно значајно. То је традиционална протестантска музика, то су химне које се користе приликом богослужења.”

Аниша Симић, 29, адвентиста, Ниш

„То води цркву, даје тоналитет, усаглашава гласове, то је једна равнотежа. Зашто? Јер, горе на небу је много, много већа музика него овде. Анђели Божји који свирају и певају, хор небески, то је бледа слика овде на земљи. Овде је само то пренето. Божји храм горе на небу, то је велико, а то је минијатурно овде на земљи. Ми представљамо слику онога што је горе.”

Бобан Тошић, 35, адвентиста, Горњи Маџејевац (Ниш)

„Ево овако, значи много. Ево, док нисмо имали, док је Саша био ту, овде у Лесковцу, као претпостављени, онда смо донели одлуку и купили клавијатуре. И док то није било, док смо певали песме, било је лепо, певали смо песме, нико нас није пратио, није било мелодије. И приметио сам много пута, када певамо, рецимо, нас петоро или се десеторо налазимо у цркви, и када певамо, чини ми се као један глас пева. То више пута ми се дешава и говорим ти из искуства. Касније, када смо донели одлуку за органу, од црквене паре, сада када певамо песму и када нас Десимир прати када свира, ја се најешим. Имаш нешто додатно оно што даје силу... ја се просто најешим.”

Предраг Курџић, 40, адвентиста, Винарце (Лесковац)

„Ми имамо касетофон, немамо живу музику. Музика је, овај, оно, шлаг на тарту, испуњење. Кад имамо музику, овај, онда осећа се радост на нашим лицима. То је важан елемент богослужења. Без песме никако не би могло, а и без музике је тешко, нисмо навикли. (...) Музика је да заврши то, да попуни те празнине које фале и да богослужење буде како треба. Не нешто посебно да узбуђује.”

Зоран Рушићковић, 44, адвентиста, Косанчић (Бојник)

Служба у све четири заједнице започиње певањем и свирањем. Циљ је уводних тактова и духовних рефрена да вернике благослове у присуству и мобилишу на активно учествовање. Надаље, међутим, у Дворанама краљевства и адвентистичким црквама, где Срби са припадницима националних мањина помешано славе Исуса, влада камерна атмосфера: све је подређено тумачењима Светог писма, месечних публикација и дневних заповести о исправном животу у Христу. Музика има секундарни значај, одређено јој је место у паузама између богослужбених целина и репродукује са касетофона или ЦД-а; веће и боље организоване заједнице адвентиста имају клавири или оргуље (слике 1 и 2).⁶

Насупрот подређеном положају у богослужбеном ритуалу међу баптистима, адвентистима и Сведоцима, извођење музике „уживо” и смењивање спорих и брзих ритмова међу Ромима пентекосталне вере постаје незаменљив елемент специфичног религијског доживљаја (слике 3 и 4).⁷

„Тај део највише волим, тад највише обожавам. Друкчије, на пример, сам проповед, тад Бог говори своју реч. А музички део ја говорим оно што ми је потребно, славим га, и он говори кроз песме.”

Данијела Демировић, 29, пентекосталац, Лесковац

„Много значи. Леле, то ми је у души, то ми је у срцу! Има песме које толико ме додирују да плачем, да плачем. Ал’ то од присутност Духа Светога! Јел онда саме, саме речи у уста улазу, саме речи, јер ти не говориш, Дух Свети говори. Кад почнеш да захваљиваш, уз песму, а Дух Свети отвара уста твоја, он прикаже то.”

Назиф Бакић, 61, пентекосталац, Лесковац

„Па, ето, ми Роми познати смо по музику. И док певамо, немамо мир да стојимо тако, да будемо ћутљиви, него одма’ почнемо да играмо, да слаavimo, да дигнемо руку, тако се осећамо добро.”

Иван Максиминовић, 37, пентекосталац, Лесковац

6 Већ је у тзв. ромским адвентистичким црквама, закључујемо из добијених одговора из Врања и Бојника, радоснији хришћански доживљај уз клавијатуре, на шта реагују и нероми у посети. Атмосфера је веселија и отворенија и међу баптистима, који имају самостални оркестар са мушким и женским вокалима.

7 Консултовати детаљну студију о ромској музици у мађарским пентекосталним црквама: Rose Lange 2003.

„У цркву? Па, бубрези играју и срце од радост, јер то није светско, то све иде духовно. Богослужење без музике може, ал' није то то.”

Кошћана Рамадановић, 54, пенџекосталац, Лесковац

„Па, како не. Ја тако и обожавам, уз музику. Могу и без музике, али није то то. Јер ти кроз музику, кроз певање, ти се отвараш оно. Отвара се Богу скроз оно што имаш потребе, ти причаш Њему. Кроз то ти славиш и Бога.”

Шериф Асановић, 45, пенџекосталац, Врање

„Значи, много нешто значи. Поготову кад је од Бога музика, сви славимо, сви се веселимо, дижемо руке горе, браћа каже: ”Тражите Бога, сад у овом тренутку заиста Бог вам треба, ми молимо се. Има доста људи, ја не знам...”

Нерџа Саћидовић, 57, пенџекосталац, Врањска Бања (Врање)

Бројни слабо писмени Роми пентекосталци лоши су познаваоци Библије, па су музички делови богослужења јединствена прилика да:

1. послушају божја упутства у стиховима,
2. уз инструменталну подршку, потраже одговоре на недоумице проистекле у суочавању са кризама и
3. гласно изговоре молбе за сваковрсне потребе.

Духовну храну посредују многочлани оркестри: „високоамперну” музику (електричне гитаре, бубњеви, клавијатуре) изводе громогласно и у брзим ритмовима, умножавајући ефекат моћним појачалима и разгласима, уз бучно саучествовање свих присутних.⁸

3.2 Певање њесама уз музичку праћњу

Поред музичке пратње, замолили смо вернике да оцене улогу вокалног извођења стихова са библијским садржајем током трајања богослужења.

„Мени не, не нешто посебно... Одговарају ми песме, певамо уз глас и то ми одговара. То је нормална ствар, ништа то посебно не појачава доживљај.”

Миленко Мирковић-Мишко, 44, байџиста, Берилје (Прокуље)

„И те песме, ми их певамо чисто да устанемо, да се размрдамо, да се разгибамо. Та песма, направи се пауза између два састанка; ако је састанак трајао сат времена, ти седиш сат времена и слушаш, да се мало разгибаш иде песма која је, наравно, опет из библијског стиха.”

Перица Демировић, 58, Јеховин сведок, Житковац (Ниш)

„Не, не. То не може да привуче, јер они кад иду на састанак, први пут кад смо ишли, ми нисмо обратили пажњу ни на језик ни на песму, већ једноставно како они гледају на ово, и како ја гледам на ово. Једино то може да ме привуче, истина се тражи. Ако си заинтересован за истину, онда ћеш да упознаш истину, ако не, онда музика не може да те привуче, нема везе то.”

Иван Авдић, 39, Јеховин сведок, Врањска Бања

8 Својеврсни хит међу пентекосталцима у лесковачкој „Цркви под шатром” јесте кантауторски подухват верника Трајчета Кадрића под насловом „Апотека”. Песма духовног садржаја срочена је у знак захвалности Исусу Христу за услышене молбе за оздрављење након преживљеног можданог удара.

„Музика је исто део обожавања, али не са наглашеном улогом. Баш сад, кад сам био у Бујановац, није било места, стојао сам, нисам хтео да неки интересент стоји. Баш сам приметио неки који су први пут дошли, видим, људи певају. Драго ми је, радостан сам, људи стварно цене Јехову и онда певају.”

Емин Селимовић, 39, Јеховин сведок, Прешево

„Може Роме да привуче. Знате шта, ја планирам, али уз божју помоћ, не сама, да направимо *концерти духовне ромске музике* (подвукао Д. Т.). Јер смо ми приметили на евангелизацији, прво смо имали духовну музику, а онда смо имали проповед, и онда су они били на духовној музици ревноји, него кад је била проповед. Значи, њих вуче музика. Они воле да се друже, а и привлачи их музика. Код њих може само музика да их привуче.”

Славица Асановић, 50, адвентистка, Ниш

„Опет кажем, ако неко дође и због музике у цркву, то није прави начин. Богослужење у Адвентистичкој цркви има свој ритам. Почетак богослужења је поздравна реч, после тога иде песма, молитва, онда иду вести из света, порука суботње школе, па опет песма, после тога библијска поука и то је крај првог дела. После тога иде богослужење други део, то је централно богослужење, иде на почетку песма, онда иде молитва, па дар, песма, па опет проповед и на крају опет песма.”

Аниџа Симић, 29, адвентистка, Ниш

„Не. Темељи су Свето писмо, Исус Христ, његова љубав, откривање Исуса Христа, његова жртва на Голготи која се десила, значи, историја човечанства кроз историју Старог и Новог Завета. А музика је само допуњавање, улепшавање, да се човек јача у вери, да ту остане, јер Бог жели да се слави и да се хвали.”

Момир Ђеримовић, 48, адвентистка, Врање

„Роми су одувек волели музику, од малена, како се роде. Може неког ко није веран музика да привуче. За нас Роме обично се каже да смо музикални и кад чујемо песму и музику, знам да долазе млади људи кад чују музику.”

Зоран Рушићовић, 44, адвентистка, Косанчић (Бојник)

„... Али, само музика не може. Знате шта је битније. Може да буде, сведочећи ја својим животом, праведност, љубав, хуманизам и што је најважније, служба Богу. Када то кажемо, јесте то да се ми жртвујемо кроз те наше службе што радимо за другога и што нон-стоп идемо сваке суботе у цркву. Кроз свега тога, ми покажемо људима живот вечни.”

Горан Арифовић, 45, адвентистка, Житорађа (Прокуље)

Изван јеванђеоског протестантизма, Бог се слави на једноставан начин. Песме су тише и мирнијег тонуса; усаглашени, мање-више једнолични гласови подређују се успостављању духовног мира и сведеном обожавању вишег ауторитета (слике 5, 6, 7 и 8).

Роми адвентисти, међутим, добро уочавају значај музике у животу свог народа и прилику коју им пружа афирмација духовне музике у евангелизацијским напорима. Знана способност ромског музичког синкретизма сада се примењује у црквеном пољу за величање Бога:

1. вешто се апсорбују и комбинују постојеће изражајне фигуре и прилагођава језички изрицај;
2. испочетка се урођеним слухизмом понављају преслушани садржаји са иностраних ЦД-а;

3. надарени и школовани појединци касније у нотни запис сричу мелодијска изненађења и претачу их у инструменталне интерпретације блиске властитом наслеђу.

Да ли и пентекостално верништво тихо слави Бога песмом?

„У основи су хришћанске песме. Али, музика се прилагођава овом поднебљу. Роми ће користити ритмове своје. Дешава се ту неки ритмови када верници певају у Израелу или у Индији, доста су ту песме које су превођене са енглеског, текстови и мелодије. Али, има пуно песама које су наши Роми прилагодили за ове људе. То је из нашег живота.

Циљ музике је да се присутност Господња осети, да се сам Бог контактира. Та музика је у контексту тога, није то музика да би се неки доживљај направио да би неки неверник, који ту дође, остао због музике. Та музика је ту због Бога. И свако ко ту дође, осећа, опет кажем, ту присутност Господњу. Напољу, на улици, неће је осетити. Али, кад се слави Господ Бог, кад се проповеда Његов реч, кад је молитва, сигурно ће је осетити, сигурно.”

Рама Јашаревић, 41, пентекосталац, Лесковац

„Ја сам имао прилике да видим особу која први пут улази, никад пре тога није ушла у цркву. Једна, друга песма, он потпуно мирно стоји, није затворио очи. Трећа песма, одједном видиш ту особу, затворене очи, подиже руке, а први пут долази. Нешто је погодило, то сам имао прилике да видим пре две, три недеље. Од Лакија син, са жену први пут дош’о у цркву. А пре тога! Ти ниси смео њему да говориш о Господу, тај ти све најгоре о Богу говори. Дош’о је, видим дечка, затворио очи, подиг’о руку. Утицале су речи песме.”

Перица Куршић, 38, пентекосталац, Лесковац

„Дођу због музике и због лепе песме. Мој син био је добар са Ермана из Лесковац, не знам сад да л’ је у цркву, где је, да ли ради негде на пијац. Он се дружи добро с њега и од њега узео све песме. Кад год имамо службу, ми си певамо песме, свирамо. Кажу: ’А, бре, овде много добро, свирка, музика има!’ То је музика било као кад се иде, мислим, на весеље. Радели су људи, тапшали руке, певамо, славимо Бога, било увек весело.”

Мирослав Дурмишевић, 49, пентекосталац, Лебане

„Да, знам. Један баш који се обратио и приш’о, каже: ’Брате, тако је дивно овде, како се пева, стварно гледам, много је добро, музика знаш како...’ много му се свиђа. Кроз музику, кроз певање, дан из дан, дан из дан, обратио се. Пре није био посебно заинтересован за веру, дође кад су неке прославе, као да није у цркви.”

Иван Максиминовић, 37, пентекосталац, Лесковац

„Да. Има доста пута људи који ту, у насељеном месту, ми не пуштамо толико гласно. А људи стану и слушају, интересује ги како се то слави, шта ми уопште радимо. Дођу да виде.”

Демиран Демировски, 32, пентекосталац, Врање

О музици као „зачину” религиозног доживљаја најбоље сведочи радосно узношење енергичних звукова у ромским пентекосталним заједницама:

1. текстови говоре о Духу Светом,
2. прати их узбудљиви ритам електричних гитара и бубњева,
3. страсни и заносни гласови жена и мушкараца, старих и младих, као да се сливају у један, праћени тактовима и тоновима на неухватљивој граници између фолка, диска и изворног мелоса.

Преносимо садржај једне ромске духовне песме, уз превод на српски језик (Куртић 2008: 356):

„О Девел пе чаве бичалђа / Бог је свог сина послао
Ман оти чик икалђа / Мене је из блата вадио
Пе ратеја ов ман товђа / Својом крвљу мене је опрао
Мелало ме те на овав / Прљав да не будем

Рефрен:

Нашти е Исусе те бистрав / Не могу Исуса да заборавим
Нако е Исусе те мекав / Не могу Исуса да пустим
Парипе инема, ов леља / Тешкоће сам имао, он их је узео
Мо вило товђа пе ратеја / Моје срце опрао је својом крвљу

Парипе кед ман ине / Потешкоће кад сам имао
Ов ало, пе лафеја ов ман утешаја / Он је дошао, својом речју он ме је утешао
Намборме кедињум / Болестан кад сам
Леко на ине / Лека није било
Пе ратеја ов ман исцелиња / Својом крвљу он ме је исцелио.”

Препознатљиви звуци из махале, меланж надалеко чувених вишедневних породичних весеља и колективног дерта о Ђурђевдану и Василици, никог не остављају равнодушним. Свако ће ући да послуша и погледа, а неко приступити још једном, па још једном. И заборавиће првобитни разлог посете кад Свети дух сиђе на њега и обдари га својим плодовима.⁹

Шта о порукама упућеним Богу кроз песму мисле црквене вође?

„Што се тиче, рецимо, у нашој цркви, то није случај да то буде онај пресудни момент, да песма привуче неког. Једино је то божја истина, теолошка доктрина, библијска доктрина, како проповеда Хришћанска адвентистичка црква... Али, музика не може да задржи верника у цркви, већ мора доктрина те цркве да га привуче. Свето писмо каже: ’Упознајте Истину и Истина ће вас избавити’”

Ацко Ђеримовић, адвентиста, Врање

„Адвентистичка црква као црква покушава да их не одвоји толико од њиховог менталитета. Ако ми имамо музику какву имамо, веселу, са тим неким речима које нама пријају, онда ми стварамо исту такву хришћанску музику са речима које упућујемо Богу, али не искључујемо употребу тзв. ромских инструмената, трубе, хармонике. То је занимљиво, то њих привлачи...”

Александар Рушићковић, адвентиста, Косанчић (Бојник)

„За мене првенствени значај нема музика или нека забава. Ја нисам у позоришту, ја сам у цркви, ја желим људе да приближим до Бога, кроз реч божју. У том делу и музика треба да се прилагоди, затим треба и молитва да буде присутна, да људи питају ако нешто није јасно. Шта вреди бити на служби, а ништа не разумети? Отићи празан, а доћи још празнији.”

Чего Ралевић, бајиста, Ниш

⁹ Роми пентекосталци из Горње чаршије у Врању – Еванђеоска црква „Емануел” – оформили су бенд „Ава Девла” и снимили почетком 2000. године диск са духовним песмама на српском и ромском језику, који је наишао на симпатије међу јеванђелистима широм Србије, посебно међу ромским верницима. У Лесковцу од 2005. године, у просторијама „Цркве под шатром”, емитује „Радио Емануел” духовну музику на ромском језику и преноси уживо проповеди са библијским садржајем. Духовни центар „Светло” такође има свој радио „Шалом Ромален”.

„Имам пример кад је дошла једна православна верница код нас. Оно наше певање, тапшање, све то, она каже: 'Не разумем ово. Ја се не слажем са овим, али ако ви тако радите, онда је то нешто друго...' Значи, она више воли ону атмосферу која влада у православној цркви, затворенију мало. Ромима одговара музика, она је део нашег живота. Роми воле добру музику и воле да се опуштају уз музику...

Мислим да свака заједница треба да на свој начин обликује своју службу. Верујем да је ромска популација другачија од неромске популације. Треба да будемо слободни, Библија говори да треба да будемо слободни у слављењу Бога. Ја ником не затварам руке или забрањујем игру, ако он мисли да треба да игра, да изводи неке кораке, ја нисам против тога. Ја никад не би написао неки закон шта треба да радимо, да л' треба да седимо док певамо ил' треба да устанемо. Ако неко осећа да треба да седи, нека седи. Ми имамо пример човека који никад није устајао, али је певао, други људи су увек тапшали, трећи су само устајали, али нису тапшали."

Бојан Куршић, баптиста, Бела Паланка

„Програм код Јеховиних сведока, одржавање састанака, исти су у целом свету, тако да ту ништа није прилагођено Ромима да би их привукла музика, певање... Исти је програм и сви знају која ће песма бити. Код нас је таква ситуација, знам, Ромима је урођена музика, али код нас се мелодије које се певају третира као класична музика, тако да то није нешто што би њих додирнуло на први поглед. Чак, на први поглед би им било чудно. То је снимљена музика, није жива музика, нема оркестра, као што је присутно код осталих религија."

Данило Веселовић, Јеховин сведок, Лесковац

„Јесте, има и тога, и то доста. Погледајте, у хришћанству ви немате ноте, немате посебну музику, али имате текст хришћански. А сваки народ, свака нација, узима своју мелодију и на основу тог текста прави те песме. Тако и ми овде. Већина песама које овде имамо, ја сам компоновао као музичар. Ми узимамо хришћански текст, али мелодију узимамо из изворног ромског живота. Када се то споји, онда људи толико тога доживе кроз певање песама, и то јако емотивно доживе. И Господа, и кроз реч и кроз песме. Игра је слабо заступљена, мада може и да се игра пред Господом, али не у овим светским облицима. Као што је Давид играо пред Господом, тако и ми можемо да слаavimo. Наша музика је слична оним латинско-америчким Црнцима и она је тако темперамента. Тако да у Србији не постоји заједница која не воли да дође код нас и не зове нас да идемо тамо да гостујемо, са музиком, са хором, да тамо доживе Бога на један специфичан начин.

Ево, на пример, у Заједници 'Светло', Срби већином узимају мелодије са Запада. То су америчке, енглеске композиције. То скоро сви тако користе, већина: копирају мелодију, а текст узимају, или преводе или њихов текст. Али, код нас Рома је нешто специфично. И сваки верник Србин воли нашу музику, зато што је то музика из нашег живота. Али, та музика се разликује од светске ромске музике, да не буде новокомпонована. Баш да буде народна, која има у себи уметности, која дуже траје."

Шериф Бакић, пензионер, Лесковац

„Ми имамо наше слављење у цркву, што се пуно разликује од музике из света. Али, ипак, на нашим богослужењима, на нашим музикама и песмама, људи су нашли неке ствари о себи у тој песми, у тој музици... Понекад тај доживљај који се дешава у заједници и у слављењу Бога, понекад се то не може описати, за такво уживање нема речи. Када је једна особа доживи Бога у свом животу кроз слављење, она се потпуно отвара за њега. И у том слављењу, особа доживи мир у свом живот. Може да се свет руши око ње и зграда може да пада, али она осећа мир у себи, зато што је отворена Богу. Она пева Богу, она слави Бога. До ранијих година славила је можда алкохол, немир, а данас та особа која ужива у овом слављењу, у овим песмама и речима, она

је дошла да слави Бога. Сасвим је то другачије у музици, него што је у свету... Споља све то изгледа много бучније и емотивније, али се то све своди у томе да се слави Бог. А Бог на сваког другачије делује. И Божја реч каже: 'Један је Дух, али различити су дарови који постоје.'

Бојан Расимовић, *пентекосталац*, Лесковац

Слажу се верски прваци да божја музика није попут светске, да се у цркву не долази као на свадбено весеље, већ да би се личност узвисила познањем Божјег закона. Сведоци су најстрожи: истоветна песмарица са 225 хвалоспева Јехови испева се у 236 различитих земаља света где их има, пристојно, уредно и достојанствено, са циљем да се верник уведе у есенцију, а то је Божја реч која се слуша на проповеди. Адвентисти и баптисти потврђују да ако доктрина не привуче верног, неће га ни песма задржати. Али се питају: треба ли спутавати народе или им допустити да буду слободни у доживљају вере?

Највише разумевања за чињеницу да је музика важна карика ромског живљења показују пентекосталци: не одбијају по сваку цену, макар у почетку, заинтересоване сународнике од усвојеног менталитета, штавише, *прилагођавају му се*. Професионални музичари, крштени у Христу, изабране јеванђеоске текстове надахњују мелодијама из изворног живота. Тако идентификацијом са познатим уметничким формама, динамиком и темпом доводе људе, најпре преко слављења, до спознаје Бога. *Слављење и обожавање* јесу делови богослужења којима се Роми истински препуштају. Пљескањем рукама и њишућим телима износе захвале Богу, а гласним узвицима „Алелуја” и „Амен” потврђују сведочанства и молитве захвале других верника. Склопљених очију крсте руке на грудима или их подижу и пружају према проповедницима са микрофонима у рукама (слике 9, 10 и 11).

4. ЗАКЉУЧАК

У одсуству писаног језика и етничке територије, *музикалности* је била вековно обележје ромског националног и културног идентитета. Разиграним нотама и распеваним гласовима једино су примани међу „Гаџе”, а да се иза тих позива није крила сумња и страховање. Сасвим особен израз ромска музичка осећајност задобија у религијским активностима малих верских заједница у југоисточној Србији.

Музички пасажии саставни су елементи богослужбеног делања протестаната, њима се на почетку верници благослове у присуству и уводе у достојанство живе божје речи која треба да се саслуша. Мелос је у подређеном положају наспрам тумачења Светог писма. Код Јеховиних сведока преовлађују наснимљени тонови, док боље опремљене адвентистичке цркве имају клавир или оргуље. Осећајност је спутана строгом рационалношћу при усвајању небројених библијских правила о животу у светости. *Не привлаче верском храму весели звуци, већ теолошка доктрина* – хорски понавља верништво ових цркава; милиони верника на стотинама различитих језика читају исте песмарице са хвалоспевима, срчано, али не и еуфорично.

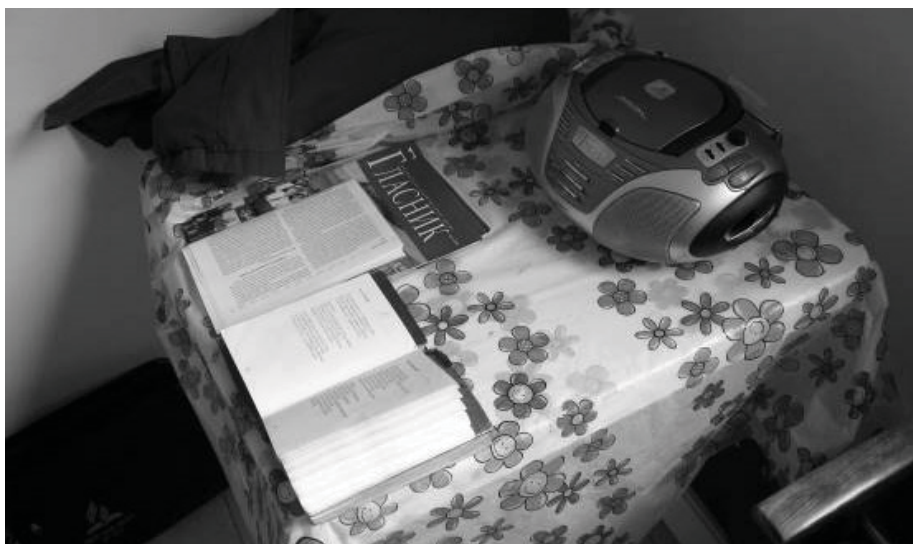
Већ код баптиста, поготову код пентекосталаца у чистим ромским црквама, хришћанска музика састављена од духовних текстова и ритмова блиских ромском менталитету незаменљива је арома особеног религијског доживљаја. *Божја упућивања претиочена у складне стихове подржавају многочлани оркестри са удараљкама, гитарама, хармоникама и клавијатурама*. „Високоамперни” инструментали,

појачани разгласом, сабирају гласне захтеве и проводе их ка свевишњем ауторитету. Ромска богослужења јесу другачија од српских: нити ко кога суздржава у испољавању, нити се прописује најисправнији начин за примање дарова Духа Светог. Божја реч се слуша, али се, пре свега, поје: различити гласови здушно испевавају јединствену молитву током слављења заједништва са Богом.

ПРИЛОЗИ

Слика 1. Музичка подршка у баптистичкој цркви у Нишу (децембар 2007)

Слика 2. Музичка подршка у ромској адвентистичкој цркви у Драговцу (Бојник) (фебруар 2009)

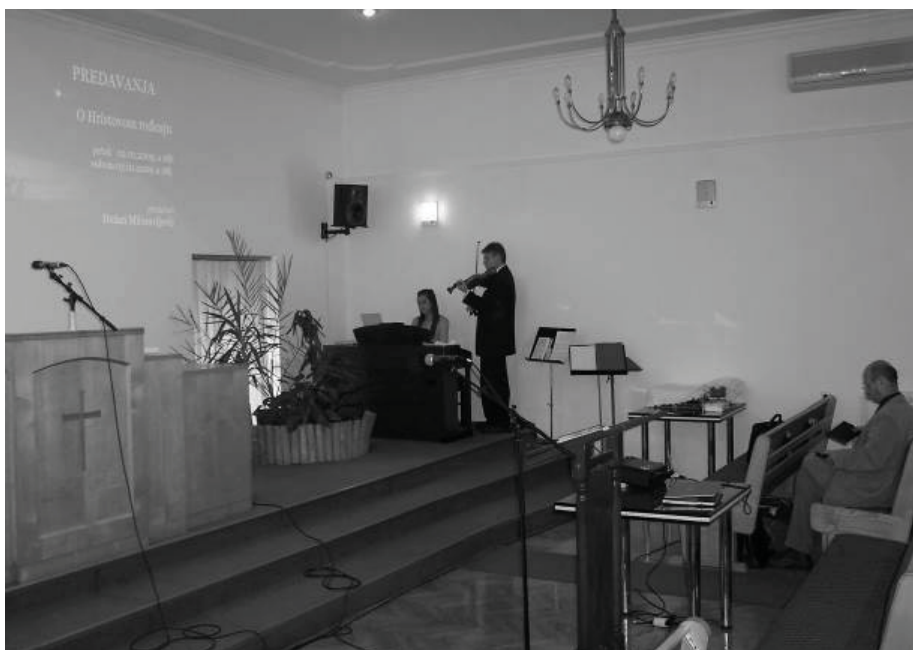
Слика 3. Музичка подршка у ромској пентекосталној цркви у Лесковцу (октобар 2008)

Слика 4. Музичка подршка у ромској пентекосталној цркви у Нишу (март 2009)

Слика 5. Певање духовних песама код баптиста у Нишу (децембар 2007)

Слика 6. Певање духовних песама код адвентиста у Нишу (децембар 2008)

Слика 7. Певање духовних песама код Јеховиних сведока у Лесковцу (фeбруар 2009)

Слика 8. Певање духовних песама на Господњој вечери Јеховиних сведока у Нишу (март 2010)

Слика 9. Певање духовних песама код пентекосталаца у Лесковцу (фебруар 2009)

Слика 10. Певање духовних песама код пентекосталаца у Нишу (март 2009)

Слика 11. Просторије из којих се емитује програм радија „Емануел” (у Протестантској еванђеоској цркви „Заједница Рома” у Лесковцу) (фебруар 2009)

Литература

- Ацковић 1999: V. Acković, *Vokalna muzika Roma u Jugoslaviji*, Beograd: Rominterpress.
- Банић-Грубишић 2010: A. Banić-Grubišić, Romski hip hop kao multikulturalistički soundtrack (R-point: Pedagogija jedne politike), *Етноантрополошки проблеми*, 5/1, Београд, 85–108.
- Вукановић 1982: T. Vukanović, *Romi (Cigani) u Jugoslaviji*, Vranje: Nova Jugoslavija.
- Гојковић 1989: A. Gojković, Romska muzika u Jugoslaviji, u: M. Šipka (ur.), *Jezik i kultura Roma*, Sarajevo: Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, 401–405.
- Ђорђевић 1910: Т. Р. Ђорђевић, *Цигани и музика у Србији*, Сарајево: издавач непознат.
- Куртић 2008: Т. Куртић, Протестантска Еванђеоска црква ’Заједница Рома’ у Лесковцу, *Лесковачки зборник XLVIII*, Лесковац, 351–358.
- Обер 2007: L. Ober, *Muzika drugih*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Роуз Ланг 2003: B. Rose Lange, *Holy Brotherhood: Romani Music in a Hungarian Pentecostal Church*, Oxford: Oxford University Press.
- Тодоровић 2011: Д. Тодоровић, *Протестантска христијанизација Рома југоисточне Србије* (необјављена докторска дисертација одбрањена на Одељењу за социологију Филозофског факултета у Београду октобра 2011. године).
- Todorović 2012: D. Todorović, Uloga kulturnih faktora u protestantizaciji Roma jugoistočne Srbije, *Kultura* 136, Београд, 376–402.

- Тодоровић 2013: Д. Тодоровић, Суштина верског учења као богословски фактор протестантизације Рома југоисточне Србије, *Култура*, 141, Београд, 53–72.
- Тодоровић 2014а: Д. Тодоровић, Улога богословских фактора у протестантизацији Рома југоисточне Србије, у: Т. Варади, Д. Б. Ђорђевић и Г. Башић (прир.), *Прилози сфраџији унапређења положаја Рома*, Београд: САНУ и Заштитник грађана Републике Србије, 113–136.
- Тодоровић 2014б: Д. Тодоровић, Стање и перспективе политичког активизма међу Ромима пентекосталцима у југоисточној Србији, *Теме*, 38/3, Ниш, 999–1018.
- Тодоровић 2015: Д. Тодоровић, *Роми на шрећи начин (Ушцијат протестантнизма на сваки-дашњу културу Рома)*. Ниш и Нови Сад: ЈУНИР и Прометеј.
- Todorović 2016: D. Todorović, Rromanipe in Transition: Protestantization of Roma. *Facta Universitatis: series Philosophy, Sociology, Psychology and History*, 15/1, Niš, 39–52.
- Тодоровић и Ђорђевић 2017: Д. Тодоровић и Д. Б. Ђорђевић, Утемељење новог верског идентитета код Рома протестаната у југоисточној Србији, у: Д. Б. Ђорђевић и Д. Тодоровић (прир.), *500 година протестантске реформације*, Ниш: Југословенско удружење за научно истраживање религије и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 171–204.
- Ухлик 1937: Rade Uhlik, *Romane gilja (Romske pesme)*, Prijedor.

THE PLACE AND ROLE OF MUSICAL CONTENTS IN THE RELIGIOUS LIFE OF THE PROTESTANT ROMA IN SOUTHEASTERN SERBIA

Summary

The Protestantization of Roma refers to a more recent process of the mass involvement of Serbian Roma in small religious communities of Protestant provenance.

Cultural factors, reflected in the level of similarity between elements of the Romani cultural identity and the religious experience of the communities belonging to Protestant provenance, play a crucial role in the process of Protestantization. Among these factors, the most important are: the role of music and dance in celebrating God and limitlessness and expressivity in demonstrating spirituality and closeness of the established religious bonds.

Celebration and adoration in the Pentecostal movement are the parts of religious service which particularly appeal to Roma people. By clapping their hands and swinging their bodies, they express their gratitude to God, and by shouting “Hallelujah” and “Amen” they confirm the testimonies and prayers of gratitude of other believers. With their eyes closed, they cross their arms across the chest or raise them and stretch them out towards preachers who have microphones in their hands. Sometimes they even cry.

The research was carried out on the sample of 60 baptized believers of Romani nationality, as well as 14 Roma and non-Roma religious leaders. The data was acquired using the in-depth interview method, based on the standardized procedure with Roma believers and non-Roma and Roma leaders of Protestant religious communities in south-eastern Serbia (Christian Baptist Church, Jehovah’s Witnesses, Christian Adventist Church, and Evangelical Pentecostal Church).

Keywords: Protestantism, Roma, south-eastern Serbia, music, religious life

Dragan M. Todorović